

BIBLIOTEKARZ PODLASKI
1/2024 (LXII)
<https://doi.org/10.36770/bp.875>
ISSN 1640-7806 (print) ISSN 2544-8900 (online)
www.bibliotekarzpodlaski.pl

Aleksandar Hristov*

Uniwersytet im. świętych Cyryla i Metodego, Wielkie Tyrnowo, Bułgaria /
/ St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

ORCID: 0000-0002-2358-8682

***De Profundis* (при Станислав Шибишевски, Стоян Михайловски, Александър Вутимски)**

De Profundis (in the Works of Stanisław Przybyszewski, Stoyan Michaylovski and Aleksandar Vutimski)

Abstract: The article is focused on the meaning encoded in the Latin phrase *De Profundis*, as it asks the question what prompts Stanisław Przybyszewski, Stoyan Mihaylovski, and Aleksandar Vutimski to make it a part of their artistic endeavours. The parallel between their texts tries to convey the main similarities and differences, to outline how the phrase (and the meaning it bears) functions in its literary uses. The main argument is that *De Profundis* provides the authors a semantic network, while signifying as a cultural (originally religious) reference to a certain type of situation. The unfolding of modernistic aesthetics (and attempts to stare into the depths of the soul) serve as a perfect environment for the unravelling of what that type of situation encompasses. The situation accumulates calls for forgiveness, strong tragic sensations, unbearable struggles, unfathomable loneliness.

Keywords: *De Profundis*, Stanisław Przybyszewski, Stoyan Mihaylovski, Aleksandar Vutimski, modernism.

* Aleksandar Hristov – dr, badacz literatury bułgarskiej w kontekście komparatystycznym, adiunkt w Katedrze Literatury bułgarskiej na Uniwersytecie Wielkotyrnowskim im. Świętych Cyryla Metodego, Bułgaria; autor artykułu *Elin Pelin i Stanisław Przybyszewski* (2021).

Aleksandar Hristov, *De Profundis* (при Станислав Пшибишевски, Стоян Михайловски...

Изразът *De Profundis* е литературно¹ разпознаваем. Присъства например като заглавие на стихотворение на Шарл Бодлер и на лирическа творба на Федерико Гарсия Лорка, и на небезизвестното, получило по-късно надслова си, писмо на Оскар Уайлд. Въпреки че поради немалкото различия едва ли е удачно да се генерализира, при текстовете и на тримата писатели на преден план са страданието и болезнеността на преживяването, а надмощването е представено като невъзможно. Популярността на Шарл Бодлер и Оскар Уайлд може да се приеме и като проява на зачестилото въвличане на *De Profundis* в художествени трактовки, и като своеобразен тласък при последвалите модернистични употреби.

Преосмислянето на закодираната във фразата на латински език естетико-етическа проблематика през втората половина на XIX век води и до поставянето на въпроса: какво подтиква Станислав Пшибишевски, Стоян Михайловски и Александър Вутимски също да използват *De Profundis* в свои художествени текстове. Сходството може да се мисли например и като пряко или индиректно следствие от въздействието, което авторът на *Цветя на злото* (редом с редица други) упражнява в зората на модернизма. Въпреки че не бива да се подценява ролята на преводите, но и независимо дали неговото стихотворение или по-скоро като цяло поетическото му наследство е част от подтика за промени в европейските литератури, не е изключено сродство в курса на националните тенденции да е довело до аналогии. По думите на Виктор Жирмунски: „Чертите на подобно сходство, по-общо или по-специално, при липса на непосредствено взаимодействие и контакт биха могли да се нарекат историко-типологични аналогии или съвпадения”².

Появата на израза не е резултат от спорадично съвпадение. *De Profundis* не е и мотив или тема, а функционира като семантична мрежа с метафорично-асоциативен заряд и потенциална наративност в творбата, в която се открива, а едновременно препраща към културна (първоначално – религиозна) универсалия, с която писателите диалогизират. Модернистичните подходи, през които се охудожествява, представят

1 Среща се и в други изкуства (напр. в класически творби на композитори като Моцарт, Салиери, Хендел, Бах, Шонберг).

2 В. Жирмунски, *Сравнително литературознание*, прев. от руски език Лиляна Терзийска, София 1986, с. 69.

състоянието на безизходност, копнежа да се получи прошка, взирането в дълбините на душата по начин, който не е познат по-рано. Тогава и през следващите периоди, и при разгръщането на модернизма *De Profundis* постепенно, с натрупването на творби в различни контексти, се превръща и се налага като откровение, форма на изповед на индивидуалност, която може и следва да направи и да отстоява своите избори, която се различава и отличава с позицията си, с натрупаното си познание, с разбиранията си. В произведенията вглеждането навътре, желанието за единение с другия, молбата за разбиране, дори и да е имплицитна, решенията на човека често се явяват неразривно свързвани помежду си, взаимопроникнати, модифицирани в емоционално-нравствен комплекс от личностни особености и служат субектът да се отпрати и към надредното, към битието и неговия смисъл. Подвластен на неизбежните последици или приел несломимите тежнения, които трябва да понесе, човекът се оказва сам, чужд, непринадлежащ.

Въпреки че в по-ново време фразата се среща сравнително по-често поне в европейски мащаб³, през втората половина на XIX век, доколкото може да се отсъди, *De Profundis* ни връща при псалм 130. Псалм 130 е зов за Божието опрощение и включва „както отчаяната нужда от прошка, така и свързаното с нея чувство на безнадеждност, че тя може да не бъде дадена“.⁴ Буквалният превод се доближава до познатото „от дълбините“, но колкото и различни литературни варианти да се срещат, често изразът се изписва на латински език – сякаш за да означи връзката на съответното произведение със Светото писание, чието послание видоизменя, но без да го неутрализира, пренебрегва или зачерква. Така творбите, които реферират псалма, отварят и темата за многостранния диалог между библейското и модернистичното. А „възможните нагласи на модернистите спрямо християнството са разнообразни и нюансирани“ и варират от отхвърляне или борба с общоприетото, или краен сблъсък с традицията до преобразуване,

³ Важен през XIX в. (в частност: за във викторианската епоха) е въпросът за опрощаването и затова 130 псалм допада „на онези, които ги занимава подобна експресия [когато в статията се цитира от език, различен от българския, преводите са мои, авторски – бел., А. Х.]“ (Emma Mason, „Hear My Voice“: *Rhythmic Forgiveness and Psalm 130*, „Victorian Review“ 2011, Vol. 37, No. 2, pp. 26–30.).

⁴ E. Mason, „Hear My Voice“, pp. 28.

Aleksandar Hristov, *De Profundis* (при Станислав Пшибишевски, Стоян Михайловски...

преобръщане, присвояване, стигайки до невъзможност за преодоляване на прототипа.⁵

Така или иначе, в „дълбините“ на човека се вглеждат и модернистите Станислав Пшибишевски, Стоян Михайловски, Александър Вутимски. А те творят в три различни контекста. Различията между тях не са нито само формални, нито само стилови. Засягат и светоусещането, и вижданията им. Отнасят се до творческата им реализация и рецепцията на произведенията им, до литературното им битие. Но и тримата се обръщат към библейското⁶ *De Profundis* и влагат в него своето разбиране за личността, изправена пред фундаменталните закони на съществуването. Причините вероятно се крият в общата „нагласа на естетическото съзнание“.⁷

Докато в полския модернизъм „по психологически причини (отхвърляне на свърхазови стратегии, доминация на емоционалното, стихийното, интуитивното, подсъзнателното) и по философски причини, от гледна точка на екзистенциалната ситуация на човека, традиционните библейски кодове са тотално преорани, преобрънати, тъй като трябва да изразят протестно, реформиращо отношение към Християнството като морал, институция, философия, психология [подч. на автора – М. Г.]“⁸, то в българската култура подобно сложно реформиране се откроява, въпреки че отделни и спорадични проявления не липсват и по-рано, при модерното и най-вече при авангардното изкуство. Факт е, че вижданията за човека и за неговата екзистенция по принцип варират, а и няма как да се очакват постоянни препокривания, когато спрямо литературния текст се налага нови и нови изисквания.

Стоян Михайловски например е автор на философски стихотворения, но в същото време той е и религиозен поет, и сатирик. При Александър Витумски категорични „протестни“ изрази могат да се открият като явна,

5 E. Tønning, *Modernism and Christianity*, Basingstoke 2014, pp. 126.

6 По въпроса как българската литература се обръща към Библията вж. напр. Иван Радев. *Библията и българската литература. XIX–XX век*, Велико Търново 1999; Цв. Георгиева. *Евангелието в литературата на българския модернизъм*, Велико Търново 2005.

7 В. Русева, *Аспекти на модерността в българската литература през 20-те години*, Велико Търново 1993, с. 5.

8 М. Григорова, *Литературни посвещения. Ритуални зони в словото на полската литература*, Велико Търново 2003, с. 121.

директна манифестация предимно в есеистиката му. В „За наслаждението” например четем:

Нищо не е било по-мъчително от страха пред свободното наслаждение. През вековете то беше порицавано с ожесточение от аскетите на християнството, също и от всички страхливци.⁹

Така, като се има предвид текстът, както и други на автора, следва да се предположи, че в началото на въвличането на *De Profundis* по времето на Александър Вутимски, ако оставим настрана по-ранния период и Стоян Михайловски за момент, стоят по-скоро творци като Станислав Пшибишевски. Както пише и Десислава Георгиева: „От театралната премиера на „За щастието” през 1905 г. до некролозите по повод смъртта му през 1927 г., макар и с неравномерни пулсации, той все пак непрестанно държи погледа на българската литературна критика и на широката публика внимателно прикован върху личността и творчеството си.”¹⁰. Популярността му в България е завидна, като затова свидетелстват и позоваванията на критици, и превръщането на името му в емблема на модернизма. А „*De profundis*” е сред първите публикувани на български език книги на полския писател. Появява се през 1910 г., второто издание – през 1917 г., след отпечатване на три негови драматургични творби. Заглавието е съпроводено от уточнението „В дълбините”. Преводът на Мара Агопян е през руски език.

За рецепцията на произведенията му вече е писано¹¹, но интересен факт е, че три години по-рано, т.е. преди излизането на *De Profundis*, Антон Страшимиров използва увода – *Pro Domo Mea* – и цитира немалка част от същия превод, който предстои да се отпечата в книга, за да коментира „декадентството”, необходимостта от естествено натрупване на реалистична литература, преди да се породят и проявят модернизмът и в частност

⁹ Ал. Вутимски, *За наслаждението*, [в:] Александър Вутимски. *Непознатият. Разкази и есета*, София 2019, с. 76.

¹⁰ Д. Георгиева, *Станислав Пшибишевски и нашата публика или българската fantasia alla polassa*, [в:] *Мостове от думи. Полската литература в България в периода между Двете световни войни*, София 1997, с. 70.

¹¹ Вж. напр. цит. съч. на Д. Георгиева и К. Димитрова, *Рецепцията на творчеството на Пшибишевски в България*, „Пламък” 1996, бр. 3–4, с. 140–152.

Aleksandar Hristov, *De Profundis* (при Станислав Пшибишевски, Стоян Михайловски...)

символизъмът. Писателят съди по трансформирането на доминантите в чужди култури, но не отчита както факта, че реалистичното писане не се изгубва безвъзвратно, така и наложеното или най-малко налагащото се в български контекст търсене на нови творчески езици, тъй като отрича тъкмо тяхната естествена поява. Не упоменава възможността за сместването и дори за позиционирането на модерните поетики. Въпреки че не е особено прецизен по отношение на термините, с които си служи, въпреки че няма за цел да представи детайлно контекста, очевидно е, че има поглед върху хода на процесите и поставя неведнъж в текста си въпроса за механичното според него пренасяне на естетически визии в „неподготвената“ за целта българска литература.

Модернистичното – с цялото си многообразие – идва да отговори на (не просто да противостои или по-точно да видоизмени) познатата художествена установеност. Така от литературноисторическа гледна точка тенденциите показват съвсем различно или най-малкото по-сложно реализиране на родната на Антон Страшимиров модерност. Фокусирането върху думите на твореца се дължи не само и не толкова на диалога между неговите стихотворения в проза и творби в жанра на Ст. Пшибишевски, нито пряко на „заразителността“ на написаното от полския писател, нито като пример за вероятността произведението да е познато на читателите и преди публикуването му и на различни чужди езици. Дължи се най-вече на факта, че в *Pro Domo Mea* намира израз философията, която пронизва изцяло *De Profundis*. Тя (философията) се оказва и привлекателно-притегателна. Не само привлича вниманието, но доказва, че все пак има подготвени читатели. Редно е да се отбележи, че всъщност теоретико-философските разбирания са по-често обект на коментари на българската интелигенция и фигурират негласно в размени на реплики по различни въпроси.

Антон Страшимиров обаче не разглежда по-ранната поезия, не споменава Стоян Михайловски¹² – предвестник на модернистичния кръг „Мисъл“, участник, най-вече с художествените си текстове и като сътрудник на едноименното списание, в неговото формиране – въпреки е запознат

¹² А по същото време, в началото на века, Михайловски е популярен (най-вече заради политическата си дейност).

Aleksandar Hristov, *De Profundis* (при Станислав Пшибишевски, Стоян Михайловски...

с творбите му. А още „през 1884 г. с публикуваната в „Периодическо списание на Българското книжовно дружество” поема „*Suspiria de profundis*” (по-късно с окончателното заглавие „*Euthanasia*”, поместена в първата част на стихосбирката „*Novissima verba*”) Михайловски започва да гради” своя образ на поет философ.¹³ Отвъд промените, през които текстът преминава, за да изкристализира последният авторов вариант, в творбата лирическият човек е представен като говорещ от и с дълбините¹⁴ на съществуването.

Остава все пак отворен въпросът доколко тогавашният читател, отвъд поетите, писателите, творците, е подготвен за подобни нерешими дилеми, доколко още преди началото на миналия век има достатъчно произведение, при които смъртта да се представя като резултат от избор. Но ако във възрожденската поезия от втората половина на XIX в. жертвоготовността се идеализира, героическото дело в името на националната независимост се сакрализира, а така лирическият субект или персонажът постига своето художествено безсмъртие, то Стоян Михайловски трайно видоизменя модела. Отхвърлено е пожелаването на вечността. Героичността липсва. На нейно място е „въведен” своеобразен разговор със смъртта, с различните нейни лица:

Името си аз не криях
и не лъгах досега –
но при теб да вляза исках
с другите си имена...¹⁵

Не може да се твърди, че става дума и за пряко влияние на *De profundis* на Ст. Пшибишевски върху лириката на Ст. Михайловски. Като се имат предвид биографиите и произведенията им, по-силно или поне по-явно върху творческия път на българския поет рефлектират християнството, френската

¹³ Д. Михайлов, *Стоян Михайловски. Поетически текст и национален контекст*, Велико Търново 2012, с. 16.

¹⁴ В българската литература *De Profundis* (заради Цариградски превод на Библията и заради други фактори) се използва (особено в началото на миналия век) през буквалното „из дълбочините” и отделно се употребява поетическото „из дълбините”. По темата вж. Ж. Чолакова, *Защо спи езерото?*, „Литературна мисъл” 2008, бр. 2, с. 139–167.

¹⁵ Ст. Михайловски, *Euthanasia*, [в:] *Божествен размисъл*, София 1987, с. 159.

Aleksandar Hristov, *De Profundis* (при Станислав Пшибишевски, Стоян Михайловски...

култура, докато немската, редом със скандинавската, окултизмът и езотериката играят сходна роля при полския писател.¹⁶ А общото помежду им е във философския уклон, в реформаторския им импулс, в модернистичната им устроеност, с ролята, която изпълняват в съответния контекст за установяването гласно или недотам на посока в литературните процеси. Твърдението, че „Пшибишевски може да бъде възприет не като революционер, а по-скоро като катализатор, чиито идеи спомагат за засилването и утвърждаването на тенденции, които – появили се по-рано – под негово влияние могат да постигнат своето пълно развитие”¹⁷, може да се отнесе с уточнения и към Михайловски, и в частност – към поемата *Euthanasia*.

Euthanasia е творба, посветена на отстояването на екзистенциалния избор (резултат от узнатото, разбраното, приетото, с невъзможен за промяна отказ от живота: „Воля няма вече в мен! // Свърших; бе то – щото бе!... // Мойта песен се изпе!...”¹⁸). Произведението се състои от няколко части, всяка от които под формата на диалог за целта на човека в живота или по-скоро за резигнация от възможностите, за обезсмислянето на пожелаването, за приемането на края. Замяната на заглавието *Suspiria de profundis* с *Euthanasia* също спомага да се акцентира върху предопределения и пословично окончателен избор като неотменим за индивида. А стихосбирката *Novissima verba*, в която поемата е отпечатана, представя „нови слова” – не защото са написани скоро, а най-вече защото в тях се експлицира различно, ново художествено-философско виждане. Както и Димитър Михайлов пише, в поемата се поставя „нов и непознат за българската литература до 80-те години на XIX век проблем – смъртта като съзнателен, рационален изход от емпиричната баналност на земното битие”, „нов тип познание, различна форма на съществуването на човешкия дух”, „духовно приключение на личността, нейно проектиране във всемира”; а за лирическият герой дилемата е „какво да прави с добитото познание, как да го употреби, след като не се оказва достатъчно, за да му донесе хармонично

¹⁶ Не е изключено да познава и превод на френски език на книгата на Ст. Пшибишевски. Отделна тема е влиянието на философи като Ницше и Шопенхауер върху двамата творци.

¹⁷ K. Novakowska-Sito, *Expression of the „Naked Soul” and European Art at the Turn of the 19th Century*, [in:] *Totemnesse. Modernism in the Culture of Northern and Central Europe*, ed. Piotr Paszkiewicz, Warsaw 1996, с. 37.

¹⁸ Ст. Михайловски, *Euthanasia*, [в:] *Божествен размирник*, София 1987, с. 150.

съществуване”, след като отказва „съблазнителните предложения на Съдбата, Славата, Младостта (Любовта), Музата (Гения), Истината, за да избере съвсем съзнателно Смъртта”, той е обременен, „уморен от натрупаното познание”, „отчужден” и пребивава в свое затворено пространство.¹⁹

Симптоматични са отликите: Станислав Пшибишевски дава израз на отдаването на изкушенията и на поразяващите терзания от психопатологични и възприетите дори и от личността като деградирани желанија (като кръвосмешението²⁰ например), Стоян Михайловски охудожествява категоричния отказ от наслаждения („Днес за мен са непонятни // дрипелите на сърцето, // обич, чувство, идеал, // щастие – видене клето!..”²¹), от ординарните възможности в човешкия живот, мислени като мимолетни, нетрайни, неспособни да отнемат силата на наученото, за да се приеме смъртта. И при двамата се засягат забрани, табути или поне проблематични зони от морално-нравствен тип, а така се поставят под въпрос и отношенията между личността и социума, като се подчертава как те могат да въздействат, но и да не помагат да се излезе от бездните на крайността, от разяждащите емоции, от деструктивните настроения, да не извеждат човека от неговите душевни трусове. Личността се изповядва пред и за себе си и пред Всевишния. Изповедното е отглас от каталитичен самоопознавателен процес, за да се отпрати и като въпрос към необята. В *De Profundis* например четем:

О, той знае своето спасение, той знае онова слънце, което с очистителна сила се потопява в неговото безумие.

Внезапно ужасен страх го обхваща: Боже! Всемогъщи Боже, ами ако я няма тука?

¹⁹ Д. Михайлов, Цит. съч., с. 46–47.

²⁰ Според Д. Георгиева „Пшибишевски интерпретира мотива за кръвосмешението в две основни насоки. От една страна като недвусмислен отглас на демоничното женско начало – едновременно хтонично и сатанинско. И от друга – във връзка с представата за плътското единение като път към постигане на истинно познание, към потъване в бездните на душата. Безспорно този втори аспект е по-съществен и по-богат на смислови равнища. Неопределимото привличане на пропастта, стремежът към „долната земя” ражда трагизма на човешкото битие, но и открива пътя към Храма.” (Д. Георгиева, *Станислав Пшибишевски и нашата публика или българската fantasia alla polacca*, [в:] *Мостове от думи. Полската литература в България в периода между Двете световни войни*, София 1997, с. 93–94.).

²¹ Ст. Михайловски, *Euthanasia*, [в:] *Божествен размирник*, София 1987, с. 153.

Aleksandar Hristov, *De Profundis* (при Станислав Пшибишевски, Стоян Михайловски...

[...]

Безкрайна радост, като колеблив светлик, прорязва мозъка му. Залови се за ръката ѝ, притискаше я до себе си, стремеше се към нея, милваше я, ласкаеше я, и се смееше в лудо блаженство.²²

В прозаическия текст на Ст. Пшибишевски се достига до екстатичен вътрешен колапс, до експресивно артикулирана воля, която се корени в нагона, в желанието за съединяване, за връщане към изначалната андрогинна единност. Произведението съдържа в себе си стремеж за отдаването на емоциите на човека, за прекратяване на рестрикциите, за навлизане в зоната на стигмата. В поемата на Стоян Михайловски лирическият герой, вместо да се почувства способен заради познанието, което е придобил, не вижда изход във временни преживявания и усещания, не намира алтернатива на приетата от него смърт. Така поемата е и приемане на неизбежността. Помиряване със себе си. С други думи, и при двете произведения се търси единение с Абсолюта, като се отхвърля общоприетото, лишено от субективна реципрочност и надредна сила, но докато при полския писател логиката и разумът изглеждат зачертани, ако не са обвързани с инстинкта, порива, отдаването на желанието, дори и то да е погубващо морално, при българския – те (логиката и разумът) са дотолкова включени в търсенето на решение, доколкото техните потенцици за изход са изчерпани, водят към „финалния отговор“, към смъртта. Рационалното е неспособно да даде отговори, да разреши вътрешни конфликти, да утеши или изобщо да функционира и да довежда до действия, с които да може да се преодолее непреодолимото, тъй като не е всеобемно, т.е. не обяснява всичко. В *De profundis*²³ така се достига до срыв, до личностен трагически зареден разпад.

²² Ст. Пшибишевски, *De Profundis*, прев. през руски език М. Агопян, Шумен 1910, с. 53.

Цитира се по първия превод, тъй като все пак е възможно да е познат на Ст. Михайловски и/или Ал. Вутимски.

²³ Произведението не е изключение в творчеството на поета. За пример може да ни послужи използваният от него псевдоним *De profundis*, както и първата религиозна творба на автора *Sursum corda!*, отпечатана и в *Novissima verba* (1889), а после и в отделна книга, но със заглавие *Бог (Библейски стихотворения)* – повторното издаване „е вече знак, че поетът държи този цикъл от девет псалмически стихотворения да бъде отличен от останалите текстове в стихосбирката“. (Д. Михайлов, *Кръстът на живота. Откришители за Стоян Михайловски – жестове и знаци*, [във:] *В класиката. От Христо Ботйов до Борис Христов*, Велико Търново 2022, с. 83.).

В *Euthanasia* крахът е в „предисторията” на поемата и при избирането на смъртта няма тежнения и обрати – има отстояване на позиция и плавен ход към предизвестеното. Неизбежността е посрещната, а през нея – смъртта. Така текстове от типа *De profundis* поставят под съмнение ръководната функция на разума, прагматиката на мислещото, но и откъснато от себеглеждането, неразпознано влиянието на подсъзнанието или на непроменимите закони на вселената, човешко същество. Познанието за порядъка носи си в себе си предопределеност, фатализъм, отчуждение, безизходност.

При Александър Вутимски²⁴ обобщенията са от различен порядък. В неговата интерпретация на *De Profundis* откриваме трети и новопоетически за времето си вариант. Лирическият свят е „свят на порока и безумието, на сплина, на ужасното” и свят, който „му пречи да се идентифицира като свободна личност”.²⁵ Открива се близост с „Далчев и наред с него – с елементи от поетиката на Бодлер и Рембо”.²⁶ А стихотворенията от цикъла се допълват – с преминаването на идеи, мотиви и отделни стихове от текст в текст – и спомагат за изграждането на представата за цялостен лирически свят.

В статия по темата Иван Станков коментира кои лирически творби можем да приемем като част от цикъла, останал непубликуван приживе на поета, а след смъртта му отпечатан в различни варианти. Ръководейки се от авторския замисъл, *De Profundis* включва: *Мълчаливецът*, *Самотникът*, *Туберкулозният*, *Пианицата*, *Извращеният*, *Лудият*.²⁷ Не само се събират различни предходни превъплъщения на *De Profundis*, но в тях се влага и нов подтекст, нов представа. Не става дума просто за пренаписване на познатото. Субектът е различен. Лирическият герой, всеки вариант на низвергнатия от шестте произведения, нито сам решава да се откъсне от социума зад заключената врата на съзнанието си, за да допусне само смъртта, макар и тя да се крие зад всяко друго име, тъй като е неизбежна, както при Стоян Михайловски, нито

²⁴ По темата вж. и Едвин Сугарев, *Поезията на Александър Вутимски: паралелни прочити*, София 2009.

²⁵ Б. Кунчев, *Човешката участ в творчеството на Атанас Далчев, Александър Вутимски и Александър Геров*, София 2003, с. 133.

²⁶ Р. Ликова, *Александър Вутимски. Поезия на непостигнатата копнежност (в сферите на съкровено човешкото)*, [в:] *Поети на 40-те години*, София 1994, с. 77.

Следва да се упомене, че изследователката не визира конкретния цикъл, а цялостното поетическо творчество на Ал. Вутимски.

²⁷ Вж. Александър Вутимски. *Представен от Божидар Кунчев*, София 2008.

Aleksandar Hristov, *De Profundis* (при Станислав Пшибишевски, Стоян Михайловски...

се отдава на желанието да се съедини с Другия, дори и да бъде отхвърлен от обществото, както при Ст. Пшибишевски. При Ал. Витумски „напреженията между света и героя са туширани”, светът е „оневинен декор, върху който героят проектира отчуждените си жестове, лишени от всякаква конкретност”, нощни са и времената, и населяващите ги, нощта „усилва екзистенциалната безизходица и алюзира смъртта като непосредствено предстояща”.²⁸

Редно е да се уточни, че Иван Станков сравнява циклите *Балади за нищите* от Асен Разцветников и *De Profundis* на Александър Вутимски. Изследователят твърди, че заглавията на стихотворенията от циклите са „обобщителни, събират смислово и назовават по-широки или по-тесни социални множества”, а лирическите герои са „притчови, универсализирани, общоупотребими, символни”, „представителни извадки от низвергнати общности”, самотата им „не е нежелана и катастрофична социална последица”, тя е „обърната навътре и най-често саморазрушителна”, „екзистенциална самост, която игнорира вътрешния бунт и те не изживяват липсата на Другия като възмездие и наказание”, а „в непосредствена близост е смъртта и идеята за отвъдност не фигурира в художествения ред на творбите”.²⁹ Обръщането навътре и символната натовареност на субекта са присъщи на асимилиращите *De Profundis* творби. Докато в творбата на Ст. Пшибишевски липсата на Другия е наказание, отделеността от него е нежелана, самотата е изострена, но все пак саморазрушителна, при Ст. Михайловски лирическият герой е носител на неординарна позиция, а универсални, най-малкото абстрактни величини, са неговите (по-скоро условни) събеседници, персонификациите на Съдбата, Славата, Младостта (Любовта), Музата (Гения), Истината, бидейки все варианти на Смъртта, която на свой ред е проекция на субекта. Така *De Profundis* и при тримата, с оглед и на набелязаните различия в творбите, се оказва едновременно душевно състояние, монологичен зов за (себе)приемане, но и екзистенциална позиция с детерминирани обстоятелства, вътрешен процес.

Може да се продължи и с прочит на *Балади за нищите* от Асен Разцветников, но както и да се подходи, подразбира се, че списъкът на

²⁸ Иван Станков, *От дъното* („Балади за нищите” от Асен Разцветников и „*De Profundis*” от Александър Вутимски), [в:] Асен Разцветников. *120 години от рождението на поета. Нови изследвания*, Велико Търново 2019, с. 152.

²⁹ Пак там, с. 147–148.

произведенията, които засягат или диалогизират пряко или частично с библейското *De Profundis*, може значително да се допълни. За целта се изисква по-задълбочен и по-широкообхватен анализ, както и поставянето на множество въпроси, които тук ще останат встрани от вниманието. А близостта между циклите на Асен Разцветников и Ал. Вутимски е очевидна, ако съдим по поетическите текстове и по аргументите в статията, в която са сравнени. В същото време *De Profundis* (на Ал. Вутимски) – заради текстовете, които включва, заради начина, по който диалогизират – провокира да се помисли за възможно, независимо дали търсено, дали интуитивно, обръщане на поета към негови предходници. Неговите есета може и да напомнят на моменти от теориите на Ст. Пшибишевски, вероятно нецеленасочено или поради известността на последния, но в стихотворенията състоянията на субектите го поставят по-близо до Ст. Михайловски³⁰.

В *Euthanasia* четем:

Няма жив човек в таз къща –
тук седи чловешки зрак!
Бягай! Аз довърших вече
всички земни трудове!³¹

В *Самотникът* от *De Profundis*:

Във тази стара извехтяла къща
е винаги самотно и безшумно.
Стъклата на старинните прозорци
са пожълтели от дъжда и вятъра.
И само тихо привечер във двора
на разговор дърветата дохождат...³²

³⁰ Отделно следва да се разгледат въпросите за умората от живота и за желанието той да приключи в творчеството на Ал. Витумски и Ст. Михайловски. Вж. напр. как темата се преобръща смислово: Ал. Вутимски, *Tedium vitae*, [в:] Александър Вутимски. *Представен от Божидар Кунчев*, София 2008, с. 80.

³¹ Ст. Михайловски, *Euthanasia*, [в:] *Божествен размирник*, София 1987, с. 149.

³² Ал. Вутимски, *Самотникът*, [в:] Александър Вутимски. *Представен от Божидар Кунчев*, София 2008, с. 84.

Aleksandar Hristov, *De Profundis* (при Станислав Пшибишевски, Стоян Михайловски...

А в *Пияницата* от същия цикъл:

„А ако вече краят му е близо,
 бъдете тъй добри и пожелайте му
 да не издъхне като пес във тинята.³³”

Отликите са в дистанцията между лирическият говорител и героя. При „*Euthanasia*” диалогичната форма спомага да се представят условно пряко и ефимерно директно категорични позиции. При цикъла *De Profundis* категорични позиции няма. По-скоро има душевни състояния. Желанието да се опростят низвергнатите от обществото идва от говорителя. Той „ръководи”, но жестовите и знаците на лирическите герои показват и тяхната необходимост от Другия, от разбиране и опрощаване.

Забелязва се и друго сходство, което следва да се подчертае, между произведенията на Ст. Пшибишевски, Ст. Михайловски и Ал. Вутимски – отчуждението на субекта, време-пространствената според вижданията на личността изолация, а тя е предадена и през сюжетната и композиционна затвореност, през събитийност, която служи преди всичко да мотивира, да внуши вътрешния колапс, да го изрази. Така и краят, в сюжетен и в идейно-тематичен план, е предначертан. *De Profundis* на Ст. Пшибишевски завършва със самоубийство. В *Euthanasia* се приема смъртта. Цикълът на Ал. Вутимски постоянно се движи към (очакване за) приключването на живота. Общото може да се търси при и през философски и психологически трактовки: определеното като битие към смъртта (по Хайдегер) или като нагон към смъртта (по Фройд) например. Вероятно и историята на използването на псалма, употребата му при погребения в по-ранно време е рефлектирала и върху първоначалните литературни преосмисляния, а по-късно тя се запазва дори и по асоциативен път, и поради връзката между усещането за безизходност и страха от смъртта. Както и да се подходи обаче, при произведенията и на тримата автори човекът, поради нерешимите вътрешни трусове, е привлечен от идеята за своя свършек, за края. В пропастта, към която се насочва, докато преживява своя личен катаклизъм, той се вглежда и във вселенското, за да види и да разбере необяснимото.

³³ Ал. Вутимски, *Пияницата*, с. 88.

В публикуваната през 1920 г. преводна статия (отпечатана в книгата *Модерни писатели*) за Ст. Пшибишевски³⁴ се упоменава, че персонажите му „не са господари на своята съдба”, че тяхната „похот господарува над тях и определя вървежа на събитията”, „по стара привичка на човека да въздига в неземни, божествени сили всичко, което не се поддава на неговото въздействие и обяснение, те са обожествили неодолимата сила на своите инстинкти”.³⁵ А Адриан Мрувка смята, че в смъртта от финала на *De Profundis*, според него – очистване от езиково-културните детерминанти, смъкване на стигмата, последна среща на влюбените, възможност за помирение и смирение, е заложен капан, т.е. че опитът за обективен прочит може да подведе, тъй като трудно може да се говори за самостоятелност при Агая – когато се фокусираме върху нея, веднага се насочваме и към „наблюдение, посветено на нейния брат”, „Агая-фантомът е огледало, благодарение на което главният персонаж извършва самоанализ” и в същото време тя „изглежда, че изпълнява специфична роля, тъй като играе ролята на криво огледало”.³⁶ В произведенията и на тримата персонажът или лирическият герой се оглежда в Другия като в криво огледало, защото в него се опитва да намери разрешение на своя собствен вътрешен проблем, на своята изповед, отговор на въпроса за (своето, но и не само) битие („вторачен мълчаливо във безкрая // във вечния въртеж на световите”³⁷). Така личността е натоварена да се справи с невъзможното: при Ст. Пшибишевски – с опит за постигане на свръхпознание през екстремалното, през морален колапс, но и при непреодолим емоционален наплив („И пак почувствува в главата си къси, болезнени свивания, като от силни удари на чук.”³⁸), при Ст. Михайловски със свръхзнание, което не следва да е достъпно за човека („Зная, ти си сладък плод, // но не си за наште устни, // не си за чловешкий род: //

³⁴ Именно там писателят често е сравняван с Оскар Уайлд в опит да се регистрира формиралото го естетическо поле.

³⁵ П. Кохан, *Станислав Пшибишевски*, [в:] *Модерни писатели*, прев. от руски език Т. Хр. Димов, София 1920, с. 15.

³⁶ А. Mrówka, *Podmioty „intensywne” w powieściach Stanisława Przybyszewskiego („De Profundis”, „Synowie ziemi”, „Krzyk”)*, „Pamiętnik Literacki” 2016, z. 2, s. 25.

³⁷ Ал. Вутимски, *Самотникът*, [в:] *Александър Вутимски. Представен от Божидар Кунчев*, София 2008, с. 85.

³⁸ Ст. Пшибишевски, *De Profundis*, прев. през руски език М. Агопян, Шумен 1910, с. 44.

Aleksandar Hristov, *De Profundis* (при Станислав Пшибишевски, Стоян Михайловски...

твойте сокове са вкусни – // но за крепки богове!”³⁹), при Ал. Вутимски с разбирането на социалната позиция, която заема, с производната от нея не-обратима самота и напразната молба за достигането до Другия и до всемира („и сам се гърчи – като звяр – и вие, // протягайки ръцете си напразно // от лудницата вънка към света”⁴⁰).

В крайна сметка, при опит да се обобщи, отвъд набеязаните дотук различия в творческите интерпретации, причината за писането на художествени текстове от типа *De Profundis* не следва да се търси единствено през идентичните или дори близки като формулировка заглавия, а по-скоро в авторовите литературни и философски уклони, във въздействието на модернистичните тенденции, в съотнасянето личност – битие. Въпреки че в настоящия текст само се набеязаха някои основни аспекти, въпреки че и в полската, и в българската култура могат да се намерят още примери за произведения от типа, може да се твърди, че *De Profundis* провокира трагизъм, саморазрушение, но и неудържимо влечение да се узнава, при ултимативни обстоятелства, при поставянето на човека в затвореността на неговия индивидуален универсум, в себевглеждането, което обаче е съпътствано от зов за (себе)опрощение, което може и да не бъде дадено, с обръщане и към надредното, при отказ от живот, в който личността остава неспасяемо сама.

Библиография

- Cholakova Zh., *Zashto spi ezeroto?*, „Literaturna Misal” 2008, br. 2.
 Dimitrova K., *Retseptsiyata na tvorchestvoto na Pshibishevski v Balgariya*, „Plamak” 1996, br. 3–4.
 Georgieva D., *Mostove ot dumi. Polskata literatura v Balgariya v perioda mezhdu Dvete svetovni voyni*, Sofiya 1997.
 Georgieva Ts., *Evangelieto v literaturata na balgarskiya modernizam*, Veliko Tarnovo 2005.
 Grigorova M., *Literaturni posveshteniya. Ritualni zoni v slovoto na polskata literatura*, Veliko Tarnovo 2003.
 Kohan P., *Stanislav Pshibishevski*, [в:] *Moderni pisатели*, prev. ot ruski ezik T. Hr. Dimov, Sofiya 1920.

³⁹ Ст. Михайловски, *Euthanasia*, [в:] *Божествен размирник*, София 1987, с. 159.

⁴⁰ Ал. Вутимски, *Лудият*, [в:] *Александър Вутимски. Представен от Божидар Кунчев*, София 2008, с. 92.

- Kunchev B., *Choveshkata uchasht v tvorchestvoto na Atanas Dalchev, Aleksandar Vutimski i Aleksandar Gerov*, Sofiya 2003.
- Likova R., *Poeti na 40-te godini*, Sofiya 1994.
- Mason E., „Hear My Voice”: *Rhythmic Forgiveness and Psalm 130*, „Victorian Review” 2011, Vol. 37, No. 2.
- Mihaylov D., *Stoyan Mihaylovski. Poeticheski tekst i natsionalen kontekst*, Veliko Tarnovo 2012.
- Mihaylov D., *V klasikata. Ot Hristo Botyov do Boris Hristov*, Veliko Tarnovo 2022.
- Mihaylovski S., *Bozhestven razmirnik*, Sofiya 1987.
- Mrówka A., *Podmioty „intensywne” w powieściach Stanisława Przybyszewskiego („De Profundis”, „Synowie ziemi”, „Krzyk”)*, „Pamiętnik Literacki” 2016, z. 2.
- Novakowska-Sito K., *Expression of the „Naked Soul” and European Art at the Turn of the 19th Century*, [in:] *Totemnesse. Modernism in the Culture of Northern and Central Europe*. Ed. P. Paszkiewicz, Warsaw 1996.
- Pshibishevski S., *De Profundis*, prev. prez ruski ezik M. Agopyan, Shumen 1910.
- Radev I., *Bibliyata i balgarskata literatura. XIX–XX vek*, Veliko Tarnovo 1999.
- Ruseva V., *Aspekti na modernostta v balgarskata literatura prez 20-te godini*, Veliko Tarnovo 1993.
- Stankov I., *Ot danoto („Baladi za nishtite” ot Asen Raztsvetnikov i „De Profundis” ot Aleksandar Vutimski)*, [v:] *Asen Raztsvetnikov. 120 godini ot rozhdenieto na poeta. Novi izsledvaniya*, Veliko Tarnovo 2019.
- Sugarev E., *Poeziyata na Aleksandar Vutimski: paralelni prochiti*, Sofiya, 2009.
- Tonning E., *Modernism and Christianity*, Basingstoke 2014.
- Vutimski A., *Aleksandar Vutimski. Nepoznatiyat. Razkazi i eseta*, Sofiya 2019.
- Vutimski A., *Aleksandar Vutimski. Predstaven ot Bozhidar Kunchev*, Sofiya 2008.
- Zhirmunski V., *Sravnitelno literaturoznanie*, prev. ot ruski ezik Lilyana Terziyska, Sofiya 1986.

